

Dr. W. Aalders

Jezus in Galilea*

En Jezus keerde in de kracht des Geestes terug naar Galilea. En de roep over Hem ging uit door de gehele streek. (...) En Hij ging volgens zijn gewoonte op de sabbatdag naar de synagoge.

Lucas 4: 14, 16

Verder lezen we in het Lucas-Evangelie dat Jezus het hele land Galilea rondtrok en leefde te midden van de mensen. Hij ging over de straten en markten der steden, langs de wegen en over de heuvels van het land. Hij wandelde langs de korenvelden, langs het strand van het meer. Hij zette zich op de plecht van een vissersboot, gebruikte de maaltijd waar Hij genodigd werd. Hij vierde een bruiloft mee, maar was ook aanwezig op een begrafenis. Alles wat tot het gewone leven van de werkelijke mens behoort, maakte Hij mee. Hij verkeerde evengoed te midden van de Farizeeërs als van de tollenaars en zondaars. Hij zag de mensen in hun kleinheid en grootheid, in hun verdriet en vreugde, in hun armoede en rijkdom, in hun jeugd en hun volwassenheid, in hun zonde en hun zonde-verdriet.

Ook dit alles hoorde tot zijn "gewoonte". En de wijze waarop Hij aldus zijn leven verwerkelijkte te midden van al die mensen, was ook niet anders dan overeenkomstig de Wet. Hij was tussen de mensen de 'Zoon der wet', die niet anders begeerde dan Gods wil te doen, en in het midden van de aardse, menselijke werkelijkheid Gods gerechtigheid op te richten. Vandaar dat Hij tegenover de mensen de naastenliefde betrachtte en overvloedig was in werken van barmhartigheid, van dienstbetoon. Hij sprak met de mensen over de dingen, die hen belang inboezemden of benauwdten. Hij had een open oor voor hun zorgen en vragen. Hij toonde deernis met hun smart, ziekte, rouw, pijn, armoede, honger, schuld. Hij ontzag zich niet, om te midden van hen het allernederigste werk te doen. Hij toonde geen afschuw voor melaatsen, bezetenen, invaliden, zieken.

Maar dit leven te midden der mensen volbracht Hij "in de kracht van de Heilige Geest". En dat maakte alles anders! De letter van de Wet, de gehoorzame vervulling van de Wet werden door de Heilige Geest een werkelijkheid van andere orde. Het was of zich in de Wet een nieuwe dimensie openbaarde. Of in Jezus Christus God Zelf de Wet interpreteerde naar de diepste zin en bedoeling "in Geest en Waarheid". Waar Geest en Wet een eenheid worden, daar bloeien uit de Wet wonderen op!

* Fragment uit *In verzet tegen de tijd*, Den Haag z.j. [1964], blz. 40v

Inhoud

Jezus in Galilea p. 17
Dr. W. Aalders

**Dr. H.F. Kohlbrugge en
dr. F.W. Krummacher: contact,
contrast, conflict (II, slot)** p. 18
Drs. M. den Admirant, Den Haag

**Dr. Rudolf Kögel,
een Duitse vriend van
Mr. G. Groen van Prinsterer (III)** p. 19
Ds. L.J. Geluk, Rotterdam

Onze identiteit p. 21
Dr. H. Klink, Hoornaar

Een woord van Blaise Pascal

Ik probeer me zo min mogelijk zorgen te maken en alles wat me overkomt zo goed mogelijk te aanvaarden. Ik geloof dat dit een plicht is en dat ik zondigen zou als ik het niet deed."

Dr. H.F. Kohlbrugge en dr. F.W. Krummacher: contact, contrast, conflict (II, slot)

Elberfeld 1846

Ruim twaalf jaar later, in juni 1846, kwam Kohlbrugge opnieuw naar Elberfeld, nu in gezelschap van zijn tweede vrouw, Ursuline Philippine baronesse van Verschuer, met wie hij in 1834 was gehuwd, en hun tienjarige dochter Anna. Hij trof er 'een treurige toestand' aan. In 1835 waren op koninklijk bevel de gereformeerden in Elberfeld een nieuwe kerkorde (Agenda) en liturgie opgedrongen. Een aantal bezwaarde gemeenteleden, onder wie de gebroeders Daniël en Carl von der Heydt, verzuimden op den duur de kerkdiensten en kwamen op eigen gelegenheid bijeen om de Schrift te lezen en te overdenken. In juni 1846 werd Kohlbrugge hun voorganger. De toeloop tot de samenkomsten – die vooral werden bezocht door volgelingen van de in 1837 overleden predikant Gottfried Daniël Krummacher – nam sterk toe. Toch bestond er aanvankelijk een goede verstandhouding tussen Kohlbrugge en de vier predikanten van de Reformierte Gemeinde: Friedrich Wilhelm Krummacher (sinds 1834 in Elberfeld), Ball, Kohl en Künzel. Er was zelfs sprake van dat Kohlbrugge als vijfde predikant zou worden gekozen.

Tot verrassing van velen, zelfs van zijn vrouw, verzocht Kohlbrugge op 2 november 1846 in een brief aan de kerkenraad van de Reformierte Gemeinde, hem als lid van de gemeente aan te nemen. Hij stelde als voorwaarde voor zijn toetreding dat hij tot niets zou worden verplicht dat in strijd was met de gereformeerde belijdenis. De kerkenraad besloot op dit verzoek in te gaan, behoudens een nader onderzoek aangaande bepaalde punten in Kohlbrugges prediking. Daartoe vond reeds op 4 november in het Armenhuis van Elberfeld in aanwezigheid van de vier predikanten en twee ouderlingen een colloquium met Kohlbrugge plaats. Dit gesprek was niet maar een formaliteit. Met name tussen Kohlbrugge en Friedrich Wilhelm Krummacher bestonden nog grote meningsverschillen. Laatstgenoemde had in 1845 in het door hem uitgegeven orgaan *Palmbblätter* artikelen over 'Doctor Kohlbrugge en zijn school' gepubliceerd en scherpe kritiek geleverd op diens gedachten over Mattheüs 1. Krummacher sprak het vermoeden uit, dat Kohlbrugge 'de onzondige geboorte van Jezus loochent'. Verder zijn er enkele tekenen, dat zijn opvattingen niet meer overeenstemmen met de 'kerkelijke genoege-

ningstheorie'. De meningsverschillen tussen beide theologen vormden struikelblokken, die eerst uit de weg moesten worden geruimd. In het gesprek kwamen voornamelijk vier punten aan de orde:

1. De leer van de Wet in betrekking tot het nieuwe leven van de wedergeborenen, met afwijzing van elke antinomistische dwaalleer.
2. De leer van de heilige, zondeloze menselijke natuur van onze Here, in tegenstelling tot de dwaalleer als zou de Zoon van God, in het vlees gekomen met ons vlees, ook het zondige waarin wij ontvangen en geboren zijn, hebben aangenomen.
3. De leer van de Kerk, tegen alle separatistische verwerping van de Kerk in haar uiterlijke verschijning.
4. De leer van de sacramenten, deels in betrekking tot de rechtmatigheid van de kinderdoop, deels tegen de spiritualistische ontkenning van de plicht tot het gebruik ervan.

Blijkens de notulen van de vergadering gaf Kohlbrugge een geheel bevredigende verklaring van zijn gevoelens. Duidelijk en ontwijfelbaar kwam naar voren dat naar zijn opvatting de Wet niet alleen diende tot kennis van de zonde en als tuchtmeester tot Christus, maar ook als richtsnoer van het nieuwe leven der wedergeborenen. Aangaande het tweede punt werd hem gevraagd, of bepaalde uitspraken in zijn beschouwing over Mattheüs 1 niet tot ontkenning van de zondeloosheid van Christus leiden. Kohlbrugge antwoordde dat het vlees waarin de Zoon van God gekomen is, de ware menselijke natuur is, zoals wij die deelachtig zijn. Christus was echter niet alleen zonder dadelijke zonden in gedachten, woorden of werken, maar ook zonder de geringste kiem of meest verborgen neiging tot afval van God. Met ernst werd Kohlbrugge vervolgens gevraagd, de aanstoot die velen hadden genomen aan bepaalde bedenkelijke uitspraken, weg te nemen door een duidelijke, onomwonden uiteenzetting van wat hij bedoelde. Hij toonde zich hier toe graag bereid, tot grote voldoening van zijn gesprekspartners, vooral van Krummacher. Laatstgenoemde was ook tevreden met een nadere uitleg van Kohlbrugge over een passage in zijn boek over Mattheüs 1, waarin Tamar tot geloofsheldin wordt verheven, omdat zij 'ook zondigend zo gehoorzaam en Gode onderdanig geweest

is'. Wilde Kohlbrugge daarmee zeggen dat zij zich voor haar daad op een bevel van God kon beroepen? 'Neen', antwoordde Kohlbrugge. Hij had slechts willen aangeven dat niet lichtzinnigheid of zinnelijke lust, maar de begeerte naar recht en gerechtigheid haar tot haar daad had gebracht.

Over de leer aangaande de Kerk en de sacramenten gaf Kohlbrugge eveneens een bevredigende verklaring. Bij de aanwezige predikanten en ouderlingen was er dan ook niet het minste bezwaar, hem als lid van de gemeente te aanvaarden. Ook zijn vrouw werd als lid aangenomen. Onder de notulen van de bijeenkomst staan de namen van alle aanwezigen: Kohlbrugge, Ball, Kohl, Künzel, Krummacher en de ouderlingen Carl vom Dorp en C.L. Hecker.

Voor de Reformierte Gemeinde was deze uitkomst reden tot vreugde. Krummacher maakte de volgende zondag bekend: 'Gemeente, verheugt u. U hebt een goed werk gedaan. U hebt de man Gods, die 17 jaar onderdrukt en vervolgd werd, deze week in uw schoot opgenomen'.

Toen Kohlbrugges vrienden hoorden van de stap die hij had gezet, waren ze verbijsterd. Daniël en Carl von der Heydt gaven openlijk uiting aan hun misnoegen. Betekende deze stap in feite niet een veroordeling van hun gedragslijn? Kohlbrugge liet zijn vrienden echter niet in de steek en ging door met zijn preken en catechisaties. In een schrijven van 11 december sommeerde de kerkenraad van de Reformierte Gemeinde hem, zijn godsdienstoefeningen te staken. Maar de volgende dag liet Kohlbrugge weten dat hij zich volgens kerkelijke orde gekwalificeerd en bevoegd achtte om te preken. Hoe hij zelf over de gang van zaken dacht, schreef hij in een

brief van 15 december aan zijn vriend Johannes Wichelhaus. Hij had zich bij de Reformierte Gemeinde aangesloten onder voorwaarde, zich tot niets te verplichten dat in eredienst of kerkorde strijdig was met de gereformeerde belijdenis, en met name niet tot de Agenda. Maar na zijn toetreding veranderde alles. Krummacher deed het voorkomen alsof hij alles, de Agenda inclusief, had aanvaard. Toen Kohlbrugge weigerde zijn godsdienstoefeningen te staken, dreigde Krummacher hem dat hij het land zou worden uitgezet!

Enige maanden later, in april 1847, stichtten Kohlbrugge en zijn vrienden een eigen, van de Landskerk en de Staat onafhankelijke gemeente, die spoedig de naam Niederländisch-reformierte Gemeinde ontving.

De wegen van Kohlbrugge en Krummacher gingen uiteen. Krummacher verwisselde in 1847 de Elberfeldse gemeente voor de Driefaltheitsgemeente in Berlijn. In 1853 werd hij hofprediker in Potsdam. Opvallend is dat hij in zijn *Selbstbiographie* Kohlbrugge slechts terloops noemt. Krummacher vermeldt alleen dat zich in de tijd van de Agendastrijd onder dr. Kohlbrugge een kleine zelfstandige gemeente vormde, die de naam van 'sekte' niet verdient, omdat ze in al haar leerstellingen rust op de grondslag van de Gereformeerde Kerk, terwijl zij de Heidelbergse catechismus ook als geloofsbelijdenis erkent.

Hoe voorkomend had Krummacher in juni 1833 zijn Hollandse gast ontvangen! Hoe verheugd had hij zich getoond, toen Kohlbrugge in november 1846 was getreden tot de Reformierte Gemeinde! Maar hoe spoedig was het goede contact veranderd in een conflict! Lic. Hermann Klugkist Hesse had het bij het rechte eind, toen hij in zijn bekende boek over Kohlbrugge schreef: 'Er lagen in feite afgronden tussen beide mannen'.

Ds. L.J. Geluk, Rotterdam

Een Duitse vriend van Mr. G. Groen van Prinsterer (III)

In de vorige afleveringen was te lezen hoe na het emeritaat van ds. Matthias Jorissen (in 1818) in de hofstad geen kerkdiensten meer in de Duitse taal werden gehouden. Onder leiding van de arts Ernst graaf Van Bylandt zette een aantal Duitsers zich voor erediensten in hun moedertaal, maar noch de Evangelisch Lutherse Gemeente noch de Hervormde Gemeente wilde hieraan haar medewerking geven. Beschamend! De oorzaak is wel gelegen in het feit dat bijna alle predikanten van beide gemeenten vrijzinnig waren en geen orthodoxe predikant in Den Haag erbij wensten. Een voorlopig comité belegde toen in de loge van de Vrijmetselaars aan de Fluweelen Burgwal kerkdiensten. Het was dan ook in de zaal van de loge dat dr. H.F. Kohlbrugge in 1856 als gast-predikant enkele keren voorging.

Maar waartoe men komen wilde was: een eigen predikant. Daartoe waren middelen nodig en om daaraan te komen was niet eenvoudig. Op meerdere adressen

klopte men aan, ook bij de Nederlandse Koning. Tevergeefs. Eindelijk daagde er uitkomst: de Oberkirchenrat van Pruisen in Berlijn zegde hulp toe. Maar wat zouden

de Haagse broeders en zusters van hun kant kunnen opbrengen? Een schrijven naar Berlijn meldde: wij kunnen jaarlijks f 1.800 beschikbaar stellen. Dat was voldoende om verder te gaan. Een periode van veel overleg volgde. Adviezen werden gevraagd en ontvangen. De oplossing leek dichtbij: zekere dominee Wildhagen uit Hückeswagen in het Rijnland zou wel geschikt zijn. Een goede relatie ging hem horen. Maar wat viel dat tegen! Deze dominee was al te oud en zijn preek was bepaald niet meeslepend. Neen, men zocht een jonge, energieke predikant, niet helemaal Luthers, niet helemaal Gereformeerd, een open man, een kanselredenaar met organisatietalent. Het lijkt wel of we in het jaar 2006 zijn. Maar wie zou een dergelijk bijzondere figuur kunnen zijn? De Oberkirchenrat kwam na verloop van tijd met een naam: ds. Rudolf Kögel, werkzaam in Nakel, een dorp bij de stad Bromberg in West-Pruisen, een gebied dat sinds 1945 bij Polen behoort.

Zou ds. Kögel misschien bereid zijn eens naar Den Haag te komen om kennis te maken met de gemeentewording? Ja, dat was hij en hij deed dit in het kader van een vakantie in Scheveningen. Op 14 juni 1857 preekte hij voor de eerste maal in de zaal van de loge, die men inmiddels voor de som van f 440 op jaarbasis had gehuurd. Zijn tekst was Johannes 3:1-9. Nog enkele kerkdiensten leidde hij en op de vraag of hij een roep naar Den Haag zou willen opvolgen, antwoordde hij bevestigend. Tot dit beroep werd op 16 juli besloten. Ds. Kögel had wel twee voorwaarden gesteld: het officiële beroep zou moeten worden gedaan door de Oberkirchenrat en voor Nakel, waar hij als waarnemend predikant werkzaam was, zou een opvolger gevonden moeten zijn. Toen werd het stil. Ondertussen ging men na hoe men aan de beloofde inkomsten zou kunnen komen. Een middel was bijv. de verhuur van plaatsen in de logezaal. Men slaagde erin 41 plaatsen te verhuren. Een organist werd gevonden. Een zekere heer Stortenkemper, een naam tegenwoordig niet onbekend in Dordrecht, was bereid voor f 100 zijn diensten te verrichten. Ene heer Becker werd voor f 50 per jaar tot koster aangesteld. Maar ds. Kögel? Het is al bijna winter wanneer hij bericht dat zijn opvolging geregeld is en dat hij op zondag 6 december aan de Haagse gemeente kan worden verbonden. Op vrijdag 4 of zaterdag 5 (de bronnen noemen deze tegenstrijdige data) komen de dominee en mevrouw na een lange treinreis in Den Haag aan. Hun meubels en andere eigendommen hebben ze maar afgegoten, alleen kleding en boeken komen mee en hun vleugel zal nog volgen.

Wie was deze eerste predikant van de Duitse gemeente in Den Haag? Hij was geboren op 18 februari 1829 in

de pastorie van Birnbaum, in Posen was gelegen, dat tegenwoordig eveneens tot Polen behoort. Hij studeerde in Halle, waar professor Julius Müller een belangrijke leermeester voor hem werd én zijn schoonvader, doordat hij met Maria Müller trouwde. Hij studeerde een semester in Berlijn, werd godsdienstleraar in Dresden en doceerde aan een seminarium in Berlijn. Gedurende iets minder dan drie jaar nam hij in Nakel het predikantswerk waar, tot hij dus naar Den Haag vertrok.

De bevestigingsdienst werd geleid door ds. E.H. Taube uit Barmen. Bij die plechtigheid waren niet alleen de leden van de gemeente, maar ook hoge Duitse gasten onder wie: de Nederlandse koningin, Sophia, die een prinses uit het Huis Württemberg was, de hertog van Saksen-Weimar en de latere Duitse keizer Frederik III. Ds. Taube preekte over de eerste verzen van Jesaja 40, ds. Kögel over 1 Corinthiërs 2:2, "Ik heb niet geoordeeld iets onder u te weten dan alleen Jezus Christus, en dien gekruisigd".

Het zegt wel iets van de mentaliteit, van het roepingsbesef van het echtpaar Kögel, dat het bereid was naar Den Haag te komen terwijl er geen kerk en geen woning kon worden aangeboden, ja, ook het traktement nog niet geregeld was. Onderdak bood de familie Van Bijlandt en wat het inkomen betreft werd na langdurige beraadslagingen besloten voorlopig het traktement op 2.200 gulden vast te stellen. Ds. Kögel begon zijn werk.

In zijn *Hervormd 's-Gravenhage in de negentiende eeuw* (blz. 330) merkt dr. E.J.W. Posthumus Meyjes dan ook heel terecht op: "Gemakkelijk was de op de schouders van Pastor Kögel gelegde taak niet; gemeentelijk leven was er nog niet, traditie ontbrak, een kerkgebouw moest nog ontbeerd worden, men kon de jonge predikant geen pastorie bieden, zelfs het vaatwerk voor de viering van het Heilig Avondmaal ontbrak."

Dit laatste kwam er al spoedig, door een aantal kleinere en grotere giften, zodat op Goede Vrijdag 1858 voor het eerst de nieuwe gemeente het Heilig Avondmaal kon vieren. Daaraan namen 160 mannen en vrouwen deel. Twee jaar later bedroeg het aantal deelnemers reeds 300.

Direct al na de komst van ds. Kögel ging het verlangen naar een eigen kerkgebouw uit. De erkenning als gemeente door de overheid zou ook eerst volgen wanneer dit er was. Ook was de ring van Hervormde predikanten van Den Haag bereid de diensten van de Duitse gemeente op te nemen in het wekelijkse "Predikbeurtenbriefje" zodra zij over een eigen kerkgebouw beschikte. Erg royaal komt dit niet over. Een pastorie was gemakkelijker te vinden dan een kerkgebouw. Op 17 mei 1861 schreef ds. Kögel een brief aan de familie Groen om te danken voor "de gaven tot herstel en inrichting" van het

huis dat hij met zijn vrouw betrokken had.

Precies een jaar eerder was de eerste steen voor een eigen kerkgebouw aan het Bleyenburg gelegd. Heel veel moeite had men moeten doen om een geschikt bouwterrein te vinden en om het geld bijeen te brengen, maar mede door de ijver van de predikant was men daarin geslaagd. De bouw geschiedde voor ongeveer f 50.000. Een lening van f 30.000 tegen 1½ % rente door een freule Van Lynden had de doorslag gegeven. Deze niet eens zeer bemiddelde dame stelde dit bedrag beschikbaar onder de voorwaarde "dat, zoals totnogtoe in de Duitse kerk het Woord van God rein en louter is verkondigd, ook de nieuw te bouwen kerk een toevluchtsoord zou blijven voor de prediking van de eniggeboren Zoon van God, Jezus Christus, de enige Heiland van zondaren op grond van Zijn offerbloed en waarach-

tige opstanding". In de aanwezigheid van 300 belangstellenden onder wie een aantal hoogadellijke dames en heren vond de eerste steenlegging plaats. De bouw ging voorspoedig voort, want op zondag 4 augustus 1861 kon de kerk worden ingewijd. Weer waren hoge gasten aanwezig: de burgemeester van Den Haag, de gouverneur van Zuid-Holland, een der ministers en koningin Sophia. Maar Hare Majesteit was over het geheel maar matig tevreden. Aan ds. L.J. van Rhijn, de predikant van Wassenaar die de Duitse gemeente en haar predikant een warm hart toedroeg, had zij toevertrouwd: "Die Duitse gemeente? Die is geene kerk; zij is noch Gereformeerd noch Luthersch noch 'Unirt'; 't is een maaksel (of zooiets) van Pastor Kögel".

Doch de Haagse Reveilvrienden waren maar wat blij met deze Pastor!

Dr. H. Klink, Hoornaar

Onze identiteit

Ooit heeft de Engelse parlementariër Edmund Burke gewezen op het zijns inziens eminente belang van een nauwe band tussen kerk en staat en op het belang van een bevoorrechte positie van een bepaalde kerk. Hij deed dat in zijn bekendste boek *Thoughts on the Revolution in France*. In een beroemde passage wijst hij op het ceremonieel dat in Groot-Brittannië gepaard gaat met de troonbestijging, de troonrede enz. en de aanwezigheid van de kerk daarbij. Het ceremonieel is een publieke uiting van de verwevenheid van kerk en staat. Hij acht die van fundamentele betekenis, omdat men erdoor erkent dat men ervan overtuigd is dat "Hij, die onze natuur gegeven heeft om volkomen te worden door oprechtheid en vroomheid, ook het middel gegeven heeft om dit te bereiken: de Staat. Daarom wilde Hij ook de verbintenis met de bron en het originele archetype van alle volmaaktheid." Aldus Burke.

Burke wees op deze dingen in zijn requisitoir tegen de Franse revolutionairen die hun ideaal van scheiding van kerk en staat met religieuze vervoering uitdroegen. Met verve wijst hij op Engeland, waar men van zulk een scheiding niet weten wil en waar de bevolking trots is op de nauwe band tussen koningshuis en regering aan de ene kant en de Engelse (Anglicaanse) Kerk aan de andere kant. Niet voor niets wordt het staatshoofd er gezien als het hoofd van de kerk en is de Anglicaanse Kerk de Stáátskerk!

Wie Burke kent, weet dat dit pleidooi voor handhaving van de toenmalige *status quo* gepaard ging met zijn pleidooi van tolerantie en voor drastische maatregelen in

de Engelse buitenlandse politiek. Burke was een tolerante geest. Hij nam het in zijn leven onder andere op voor de onderdrukte Rooms-katholieken in Ierland, zijn geboortegrond. Hij deed dat zelfs in die mate dat hij naderhand door sommigen afgeschilderd werd als een krypto-katholiek. Ook nam hij het op voor de gelijkberechtiging van de Engelse independenten, de vrije kerken in het Verenigd Koninkrijk, wier leden tot in zijn tijd niet in aanmerking kwamen voor een staatsbetrekking. Burke wilde deze beperkingen afgeschaft zien. Er valt in het achttiende eeuwse Groot-Brittannië geen politicus te noemen, die daar zo duidelijk voor pleitte als hij.

Desalniettemin: De Engelse Staatskerk moest zijns inziens bevoorrecht blijven en de vrij nauwe band tussen kerk en staat zoals die ontstaan was in de tijd van de Reformatie en in het jaar 1688 herbevestigd was geworden (*The Glorious Revolution*), was van beslissende betekenis voor Groot Brittannië. Zij gaf aan Engeland de ruggengraat die het land nodig had. Zij verleende aan het volk haar identiteit!

Identiteit

Met dat het woord 'identiteit' valt, begeven we ons op een terrein dat vandaag de dag volop in de belangstelling staat. Men hoeft maar een willekeurige krant op te slaan – het doet er niet toe van welke dag in de week – om artikelen tegen te komen die gaan over de identiteit van Nederland en die van het Westen. In het dagblad *Trouw* van 25 januari jl. stonden maar liefst vier artikelen of bijdragen over onderwerpen die er direct verband

mee houden. Daaronder een artikel over Engeland met als kop: *Britten op zoek naar identiteit*.

In het artikel geeft de schrijver een verslag van de onlangs opgelaaide discussie in het Verenigd Koninkrijk over de Engelse identiteit. Na de aanslagen op de Londense metro van afgelopen zomer is dit een *hot issue* geworden. Hoe kan het zijn, zo vraagt men zich openlijk af, dat enkele moslimjongeren die in het Verenigd Koninkrijk waren opgegroeid en de Engelse nationaliteit bezaten, ertoe kwamen om een zelfmoordaanslag te plegen in de metro van de hoofdstad – dus op landgenoten? Dat zij niet geïntegreerd waren in Engeland moge duidelijk zijn. Dat stelt de regering levensgroot voor de vraag hoe zij eraan kan bijdragen dat dat jongeren van andere etnische afkomst wel geïntegreerd raken, zodat terreurdaden uitblijven. Is er iets te bedenken dat zoveel saamhorigheid teweeg kan brengen, dat een multiculturele samenleving standhoudt?

Een al te eenvoudige 'oplossing'

Het is Gordon Brown, minister van financiën en wel beschouwd als de volgende premier, die deze vragen met graagte voor het voetlicht brengt. Hij kwam onlangs met een nieuw idee. Men zou in Engeland een nationale feestdag moeten hebben, waarop de Engelse vlag in de gezinnen uit de kast moet worden gehaald; een dag waarop de Engelse identiteit beléefd wordt. Hij suggereerde om *Remembrance Day*, de nationale herdenking op 11 november voor de gevallen Britse soldaten sinds de Eerste Wereldoorlog, om te vormen tot *British Day*, om zo "Britishness" te bevorderen.

De vraag die aan de minister natuurlijk steeds gesteld wordt, luidt: waaruit bestaat de Engelse identiteit dan? Het antwoord dat de minister op die kardinale vraag is: het is typisch Engels om verdraagzaam te zijn en respect te tonen. Die nationale deugden moeten op die bewuste dag gevierd worden.

Goed beschouwd komt de redenering van de minister dus hierop neer: het vieren van een nationale feestdag waarop de nadruk wordt gelegd op verdraagzaamheid kan een belangrijk middel zijn om jongeren uit andere culturen ervan te doordringen hoe belangrijk de genoemde Engelse deugden zijn. Door op dit aambeeld te hameren kan men én de nationale identiteit onderstrepen én invloed uitoefenen op jongeren die kans lopen te ontsporen.

De grote vraag is of radicale jongeren door dergelijke maatregelen van het pad van radicalisering kunnen worden afgehouden. De fundamentalistische jongeren waarover Gordon Brown zich zorgen maakt, genoten al sinds hun vroege jeugd de Engelse verdraagzaamheid en

tolerantie. Heeft het hun integratie een stap dichterbij gebracht? Heeft het hun respect voor de Engelse samenleving gegeven? Men kan zeggen: wat toen een onuitsproken gedragsregel was, wordt nu expliciet onder de aandacht gebracht. Maar zou dat helpen?

Wat dat betreft is het recentelijk uitgelekte eerste hoofdstuk van het boek dat ten onzent Samir A. aan het schrijven is, veelzeggend. Hij werd in Nederland geboren uit ouders die zeker niet negatief tegenover de Nederlandse samenleving stonden. Toch radicaliseerde hij. Waardoor? Door internetsites kwam hij in aanraking met een radicale islamitische interpretatie van de Koran. Zijn ouders hadden geen vat meer op hem. Hij stelt er zich een eer in, evenals Mohammed B., om Allah gehoorzaam te zijn. De soera's waarin opgeroepen wordt de strijd aan te gaan met de ongelovigen genieten groot gezag. Het gevolg is dat hij zich radicaal afwendt van de Westerse samenleving en met haat en verachting jegens die samenleving vervuld is. Niemand zal toch de illusie koesteren dat een nationale feestdag of een vriendelijk beroep op verdraagzaamheid van veel invloed zal zijn op zulke jongeren?! De treurige conclusie moet wel zijn dat een appèl op verdraagzaamheid het moet afleggen tegen propaganda op internet en tegen de vatbaarheid van ontevreden jongeren die zich vreemd voelen in de cultuur van het land waarin ze wonen.

De wereld na de Koude Oorlog

De vraag is of diegenen die het met de beste bedoelingen dáárvan verwachten wel juist in weten te schatten in welk een tijd we na de Koude Oorlog zijn komen te leven. Wie ons daar het nodige over te zeggen heeft is de inmiddels bekende Amerikaanse schrijver Samuel Huntington in zijn boek *Clash of Civilizations* uit 1993. Zijn these is dat de scheidslijnen na de Koude oorlog niet meer lopen langs lijnen van ideologieën (communisme en kapitalisme), maar langs de lijnen van culturen en religies. Hij leidde dat af uit gebeurtenissen die in de vroege jaren negentig over de hele wereld plaatsvonden: in Rusland en de aangrenzende landen, in het Midden-Oosten en Afrika en vooral in de Balkanlanden. Uit allerlei symptomen bleek dat de rol van de religie in de wereld sterker zou worden. Men ontleent zijn of haar identiteit meer en meer over de landsgrenzen heen aan de religie die men deelt met anderen. Zijn analyse luidde dat de religie alleen in West Europa op zijn retour is. Dat is niet het geval in Rusland, in Amerika en zeker niet in de moslimwereld.

Met betrekking tot de moslimwereld schetst Huntington hoe deze zich bedreigd voelt door de westerse suprematie van eeuwen en door de westerse economische en wetenschappelijke voorsprong. Bovendien steunt het

Westen Israël. De islam kent van meet af aan een militant element – ook Mohammed was een strijder. De djihad – hoe ook uitgelegd – is een fundamentele plicht. Al deze factoren dragen ertoe bij dat de moslims hun culturele identiteit koesteren en voor een deel ook exploiteren. De recente ontwikkelingen in Iran en bij de Palestijnen zijn wat dat betreft een teken aan de wand! In hele gebieden in het Midden-Oosten lijkt de islam een monsterverbond aan te gaan met radicaal anti-Westerse en antisemitische gezindheid.

Verval van waarden en zijn gevolgen

Daar komt als belangrijke factor bij dat hun verworteling in de wereld van de islam hen trots maakt tegenover de Westerse moraal. Het Westen is voor hun besef geen drager van waarden meer. Tolerantie en verdraagzaamheid zijn voor radicaliserende moslims geen wáárden. Integendeel: ze staan borg voor en gelijk aan permissiviteit, losbandigheid en losgeslagen zijn. Tolerantie staat gelijk aan ongebondenheid en men wijst naar de manier waarop Westerse vrouwen zich in reclame en films te kijk stellen!

In zijn boek wijst Huntington op verschillende demografische en economische factoren die het Westen doen verzwakken tegenover de rest van de wereld. Veel belangrijker dan deze factoren is het probleem van morele neergang, aldus Huntington. Hij noemt: antisociaal gedrag (drugs, criminaliteit), gezinsproblemen (scheidingen, vroege zwangerschappen, een-ouderschap), verlies van cohesie door egoïsme, het afnemen van werkeethiek, en minder toewijding aan studie en vorming. Zo komt hij tot de conclusie: "De toekomstige gezondheid van het Westen hangt voor een belangrijk gedeelte af van de vraag hoe het met deze problemen om weet te gaan, die er *vanzelfsprekend toe leiden dat moslims en Aziaten zich moreel superieur voelen aan de Westerlingen.*"

Huntington wijst hier op een punt, dat weinig genoemd wordt, maar dat van wezenlijke betekenis is: het Westen dreigt in de ogen van veel moslims verachtelijk te worden, vanwege het oprukkend morele verval. Ga in zo'n situatie de eigen verdraagzaamheid – die de hefboom is voor ongebondenheid – eens aanprijzen. Een vriendelijke burgemeester die de moslims beurtelings vriendelijk en streng tegemoet treedt, vriendelijk omdat hij tolerant moet zijn, streng omdat hij dat bij gelegenheid ook moet zijn, zal niet veel bijdragen aan de integratie van moslims, zolang tolerantie permissiviteit insluit! De kans is groot dat de vervreemding alleen maar toeneemt.

Er is grote kans op dat de moslim, die de algemene trend volgt en zich meer en meer in zijn godsdienst verdiept en die tegelijk leeft in een wereld die hij niet anders kan zien dan moreel verwerpelijk ofwel in con-

flict komt met zijn eigen omgeving en geestelijk dakloos wordt ofwel zich nóg meer terugtrekt op de islam en zich moreel volstrekt superieur gaat voelen aan de westerling.

De kern van de zaak: ongeloof

En hier zijn wij wellicht gekomen aan de kern van de kwestie. Waar wereldwijd godsdienst steeds belangrijker wordt, wordt in West Europa het religieuze besef steeds zwakker. De westerling begrijpt daardoor steeds minder wat religie betekent en hoe diep religie zit. Hij kent er geen andere houding tegenover dan scepticisme.

Door dit scepticisme staat hij echter óók sceptisch tegenover zijn eigen historie, zijn verleden en daarmee zijn eigenlijke identiteit. Sterker: de gemiddelde Europeaan is, omdat hij ten enenmale cynisch is geworden en dit cynisme als een verworvenheid beschouwt, in een diepe *identiteitscrisis* geraakt. Deze crisis gaat zelfs zó ver dat datgene dat direct samenhangt met de *éigenlijke* identiteit van Europa, in de meeste gevallen niet eens meer genoemd wordt en zo letterlijk schittert door afwezigheid, nl. de christelijke kerk! Dat is het drama dat zich op het ogenblik in Europa afspeelt.

Laat ik dit mogen illustreren. In Engeland stelt Gordon Brown dat de eigen identiteit ligt in vrijheid, verdraagzaamheid, tolerantie. En dit zijn nu juist de idealen van de Verlichting! In Wenen wordt op het ogenblik een congres gehouden waarin het onder andere gaat over de Europese waarden. Eén van de bezoekers is Abraham de Kruif, een belangrijk schrijver over deze dingen. In *Trouw* stelde hij: laten we met elkaar verwoorden wat we voelen en vinden en zo komen tot het vaststellen van Europese waarden, om ze vervolgens in daden om te zetten. Met geen woord rept hij over ons christelijke verleden.

Toen het Europese parlement twee jaar geleden de grondwet in eerste lezing vaststelde, stond daarin wel vermeld dat Europa gevormd is door de Griekse en Romeinse oudheid en de Verlichting, maar er werd niet gerept over de invloed van de kerk! Terwijl niemand in rede kan volhouden dat Europa niet ook en zelfs vooral door het christelijk geloof gestempeld zou zijn! Het opzettelijk verzwijgen ervan geeft al iets aan. Men *wil* het waarschijnlijk niet noemen, omdat dit, als men dat wél deed, een appèl zou inhouden om op een andere manier naar zichzelf te kijken. Het is moedwillige bewustzijnsverenging.

In Engeland geeft alleen de linkse denktank *Fabian Society* tegen wil en dank er blijk van *hoe* belangrijk de kerk was en is. Want zij draagt als oplossing voor de toekomst aan om de (toch al zo verzwakte) positie van de Anglicaanse kerk nog verder te verzwakken, door de

band tussen de kerk en de regering definitief door te snijden. Dan wordt Engeland helemaal neutraal en dát zal de integratie bevorderen!

Met andere woorden: het tekent de zwakte van Europa dat het zijn eigen identiteit niet kan verwoorden. Het weet er zelfs geen raad mee. Europa is vanaf de 18e eeuw overgehield naar het ongelof en wil van het gelovige verleden niet of nauwelijks meer weten. En dat terwijl onze identiteit volop gevormd is door het christelijk geloof. Zelfs onze tolerantie is lange tijd christelijk gedoopt geweest. Men denke aan Willem van Oranje en Edmund Burke, die uitdrukkelijk gelovig waren en tolerant! De onmacht van het cynisme is dat het daar nauwelijks oog meer voor heeft. Het *lijkt* ook tolerant. Maar haar tolerantie is een tolerantie van onverschilligheid, het is de tolerantie van Voltaire, met zijn spotlach over religie!

Met andere woorden: Europa is innerlijk leeg geworden. En dat is erg. Het Westen lijkt op het huis, waaruit de demonen van het heidendom verdreven waren door het christelijk geloof, maar dat nu leeg is komen te staan. Daardoor is er een vacuüm ontstaan. Lange tijd heeft men dit op willen vullen met ideologieën: het socialisme, communisme, liberalisme waren er enkele van. Maar dit is niet of zeer ten dele gelukt. Men teerde nog lange tijd op de verworvenheden van het christelijke verleden, die men overigens vaak schreef op konto van de eigen levensovertuiging. Onverschillig stond men tegenover andere religies.

Inmiddels is de westerse samenleving van dit cynisme diep doortrokken, met alle gevolgen van dien. De secularisatie heeft vooral geleid tot individualisme en hedonisme. Voeg daarbij het materialisme en de gevolgen zijn evident. De ethiek rond huwelijk, geboorte en dood is drastisch veranderd. Een van de gevolgen was dat er steeds minder kinderen geboren werden en steeds meer een beroep moest worden gedaan op arbeiders uit het buitenland. Deze kwamen én brachten hun godsdienst mee. Men stelde de grenzen sowieso open voor anderen. 'Multicultureel' werd een modewoord. Totdat bleek dat er immense problemen aan verbonden zijn. Want: is het niet door de Westerling zelf, dan is het door de allochtonen dat de religie haar introductie weer doet!

In die situatie zijn we nu aanbeland. Nu de problemen van een multiculturele samenleving zich sterker voordoen dan men ooit heeft vermoed en de islam aan onze deur klopt, wordt de vraag naar onze identiteit ons eenvoudigweg *opgedrongen*. We kunnen er niet meer omheen! Maar wie durft er een eerlijk antwoord op te geven?

Men is bang om het eigen christelijke verleden erbij te betrekken. Geeft dát nu juist geen moeilijkheden met de islam?

Maar er is méér: de sceptische mens wil eenvoudig niet dat zijn identiteit tóch door de godsdienst is bepaald! Nee, veel beter is het om het oude ideaal te handhaven: áls toch eens iedereen godsdienst zou gaan zien als een privé-aangelegenheid, die geheel buiten de publieke orde om beleefd kan worden. Dat is natuurlijk de reden waarom de genoemde linkse denktank in Engeland ervoor pleit om de eigen christelijke identiteit helemaal in te wisselen voor 'verdraagzaamheid'. De voorrangspositie van de Engelse staatskerk moet verdwijnen. Het is hét grote teken van naïviteit en onmacht. Huntington wijst een andere weg: versterking van de eigen identiteit, met respect voor die van anderen, mits ze blijven binnen de orde van de rechtsstaat.

Dit is echter een stem van overzee. Wie is er aan deze kant van de oceaan, die het aandurft om dit te stellen? Men zou dit mogen verwachten van de kerk. De Rooms-katholieke kerk heeft hier wel terdege oog voor, maar in de Kerken van de Reformatie ligt het anders, beïnvloed als zij zijn o.a. door het barthianisme, dat van geen enkele band tussen kerk en staat wilde weten en een beroep op de historie uitbande. Ten onzent was de Nederlandse Hervormde Kerk vanuit haar wortels verbonden met ons land en ons volk. Zij is door het fusieproces met andere kerken verdwenen. Het zou op háár weg gelegen hebben om *vanuit* die historische verbondenheid een weg te wijzen, het volk op te roepen tot terugkeer tot Christus.

Hoe heilzaam zou zo'n terugkeer zijn, voor ons land en voor heel Europa! Het zou tot natuurlijk gevolg hebben dat de losbandigheid terug gedrongen werd en als indirect gevolg dat er meer respect afgedwongen werd bij moslims en andere allochtonen. Kortom: het zou de culturele kloof eerder kleiner dan groter maken. Het zou immers een eerlijk antwoord mogelijk maken op de vraag naar de eigenlijke identiteit van Europa en Nederland en het zou een écht gesprek met de islam tot gevolg kunnen hebben, op die punten waar het in werkelijkheid om gaat.

Maar het ziet er niet naar uit dat het daartoe zal komen, omdat men in het Westen met dingen die eeuwigheidswaarde hebben niet of nauwelijks meer rekt.

En juist omdat men daarmee niet rekt, zaagt men de tak af, waar men zelf op zit: de tak die vast zit aan de boom van de klassieke oudheid Griekenland en Rome én vooral: het Oude en Nieuwe Testament. Pas als men dit weer honoreert, is er iets te doen aan de chronische ziekte van identiteitsverlies.